

MILAN HOLC

Vrt in njegov večplastni pomen v Svetem pismu

Vrt v antičnih kulturah

V antiki so rastline in drevesa, še posebej pa plodovite pokrajine predstavljale poseben pojav: prisotnost nadnaravnih sil, o katerih je zato veljalo prepričanje, da od njih ni odvisno le nastajanje in minevanje narave, ampak tudi človekovo življenje in njegova smrt. Tako je npr. nedostopen gozd z divjim rastlinjem predstavljal kraj hudobnih duhov in ljudem vedno pomenil nekaj grozečega; rodoviten, skrbno varovan in zavarovan vrt (*hortus conclusus* ali *clausus*) pa je na drugi strani predstavljal v polnem pomenu besede dar božanstva ali Boga. Vrt, ki je hranil telo ter razveseljeval dušo in duha, je tako postal zgovorna podoba življenja, ki ni poznalo smrti. Zato so Perzijci vrt poimenovali *paridaida* in po njih Grki *parádeisos*, ki dobesedno pomeni »okrogel ograjen prostor z drevjem ali okrasnim grmičevjem«. ¹ V posebnih vrčih ali košarah je skrbno negovano rastlinje v čast bogu rastlinstva Adonisu (prim. Adonisovi vrtovi) stare Grke spominjalo na domnevno vstajenje boga; v iranskih mitih o stvarjenju pa je prvotna sveta pokrajina predstavljena kakor vrt, poln svetlobe in vodnih kanalov. ²

V verstvih Bližnjega vzhoda so slike življenja bogov povzete po življenju mogočnežev tega sveta. Bogovi živijo in uživajo v razkošnih palačah, ki jih obkrožajo vrtovi, polni vlage in vode. V njih poganja vsakovrstno rastlinje, med katerim je tudi »drevo življenja«, njegove sadove pa uživajo in se z njimi hranijo nesmrtniki.

Te predstave, očiščene mnogoboštva, so našle svoj *habitat* tudi v hebrejski Bibliji. V skladu z antropomorfnimi, splošno priznanimi koncepti jih je Stara zaveza brez predsodkov prevzela, zato je predstavila Boga, kako se npr. »ob dnevnem vetriču sprehaja po vrtu« (prim. 1 Mz 3,8).³

Sveto pismo Stare zaveze, kjer izraz vrt (hebr. *gan*) zasledimo kar nekajkrat (1 Mz, 5 Mz, 1 in 2 Kr, Iz, Jer, Ez, Jl, Vp, Žal in Neh), se opira na nekatera sumerska, pa tudi babilonska, v prvi vrsti mitološka besedila. V njih je med drugim poudarjeno, da je smisel in naloga človekovega bivanja na zemlji, da »neguje polje/vrt, ki so ga zasadili bogovi«. V mitološki pripovedi *Enki in Ninhursag* z začetka 2. tisočletja pr. Kr. je pokrajina Dilmun/Tilmun opisana kot čista, neomadeževana in lesketajoča se dežela; dežela, ki ne pozna ne bolezní ne smrti, kjer divje živali ne napadajo in ne uničujejo. Ko je nekega dne Utu (bog sonca) poslal v deželo sladko vodo in napolnil njene kanale, se je Dilmun spremenil v bohoten vrt z vsakovrstnim koristnim zelenjem.⁴

Parki z vrtovi, polnimi raznovrstnega drevja in cvetja, pa niso tujek niti v starem Egiptu. Med svojim bivanjem v Egiptu so Izraelci lahko občudovali njihove bogate in cvetoče vrtove, polne vrtnin (prim. 4 Mz 11,5; 5 Mz 11,10). Te vrtove so prečkali številni večji ali manjši kanali, kamor je prihajala voda po posebnih namakalnih sistemih ali so jo neposredno zajemali s posebnimi za to pripravljenimi posodami. Rodovitna njiva (*šht htp*) ali trstično polje (*šht i3rw*) sta egipčanskemu poljedelcu predstavljala ideal v onstranstvu.⁴ Obilni pridelki nebeških polj so hrana za mrtve, saj je veljalo prepričanje, da mrtvi tam živijo brezskrbno in vobilju. Vrtovi pa so poleg tega v egipčanski literaturi večkrat omenjeni v ljubezenski poeziji, in sicer kot kraj srečanja dveh ljubljenih oseb, zato najdejo svojo vzporednico v Visoki pesmi (prim. Vp 5,1).

Končno so vrtovi pogosto predstavljali tudi kraj, kjer so svoje poslednje bivališče našli mrtvi, saj so mrtvi kakor seme, ki poraja novo življenje, kar je razvidno iz Iz 26,19:

»Tvoji mrtvi bodo oživelí, njihova trupla bodo vstala.
Zbudite se in vriskajte, ki počivate v prahu!«

izraz »edenski vrt« priključuje v spomin prebivališče človeka v nekem zemljepisnem kraju, pa izraz »Gospodov vrt« ali pri prerokih »Božji vrt« (prim. Ezk 28,13; 31,9) v prvi vrsti opredeli vrtnarja oziroma lastnika vrta in po mnenju nekaterih razlagalcev tudi prebivališče Boga samega.⁷ Tukaj zasledimo nekatere značilne antične kanaánske predstave, kjer je dobro namakana, rodovitna in bogata zemlja imenovana kar »Baálova zemlja«.

Zaradi svojega bujnega rastlinstva je bil vrt tudi simbol plodnosti/rodovitnosti. Potem ko je Bog naredil (hebr. *jacár* – »oblikoval«) človeka, ga je postavil v vrt, ki ga »je zasadil v Eden proti vzhodu (*miqqédem*)« (prim. 1 Mz 2,8). Dejstvo, da je vrt obrnjen proti vzhodu, tj. »proti jutrovemu«, ni vezano le in izključno na njegovo zemljepisno lego, ampak simbolno namiguje, da je na vzhodu izvor vsega – tam se poraja človeštvo. Zato ni naključje, da so se stara ljudstva, zlasti semiti, ravnala po vzhodu, kjer vzhaja oz. se »poraja« sonce (vzhod: orient – orientacija!).

»Vzel je torej Gospod Bog človeka in ga postavil v edenski vrt, da bi ga obdeloval in varoval« (prim. 1 Mz 2,15). Tudi izraz »postavil« ima v besedilu globlji pomen. Izraža namreč pripadnost nekemu redu, ki ga je Bog določil, in obenem potrjuje tisti red, ki ga mora človek nenehno dopolnjevati in ohranjati. V ta red nedvomno sodi tudi zapoved: »Plodita se in množita, napolnita zemljo ...« (prim. 1 Mz 1,28).

Ob predvsem teološkem in simbolnem gledanju in pojmovanju hebr. izraza *gan* pa velja v Stari zavezi omeniti tudi njegovo posvetno rabo. V 5 Mz 11,10 in 1 Kr 21,2 naletimo npr. na izraz *gan (haj)jereq* – »zelenjavni vrt«, »zelnik«. Večkrat so tako v Stari zavezi omenjeni tudi vrtovi, ki so bili po vzoru mezopotamskih kraljevskih vrtov zasajeni s sadnim drevjem, cedrami ali drugim rastlinjem in so bili izključno v lasti izraelskih ali judovskih kraljev (prim. 2 Kr 21,18.26; 25,4; Neh 3,15; Jer 39,4; 52,7). Znano je namreč, da so bili v Palestini že od začetkov povsod, kjer so bili izviri ali studenci voda, urejeni tudi vrtovi. V Visoki pesmi imamo kar nekaj zelo zanimivih in podrobnih opisov njihove bogate vegetacije in bujnega drevja:

»Tvoje krilo je gaj (*pardés*) granatovcev
 z žlahtnimi sadeži,
 nasad cipra z nardami
 ...
 vrtni vrelec, vodnjak žive vode,
 potoki z Libanona« (Vp 4,13.15).

Nova zaveza

Nova zaveza za »vrt« navadno uporabi grški izraz *képos*, in to v izključno dobesednem pomenu. Izraz se omenja le petkrat, in sicer v Lukovem evangeliju enkrat ter v Janezovem štirikrat.

Luka poroča o človeku, ki je na svojem vrtu posejal gorčično seme (prim. Lk 13,19). Ta podatek sicer vzbuja precejšnje začudenje. Evangelist namreč razkriva, da je odraščal v mestnem okolju in mu podeželsko življenje ni prav nič domače; gorčična drevesa ne rastejo v vrtovih, ampak jih lažje zasledimo po neobdelanih površinah okrog Galilejskega jezera.

Kakor pri evangelistu Luku se tudi pri Janezu srečamo z izrazom *képos* v njegovem stvarnem pomenu, le da morda beseda v Janezovem evangeliju vendarle prevzame ali dobi nekoliko globlji pomen. Zadnjo veliko molitev k svojemu Očetu je namreč Jezus izrekel v vrtu na Oljski gori (prim. Jan 18,1). Vrt, pri Marku in Mateju je poimenovan z aramejskim izrazom Getsemani, pa tudi gora predstavljata v evangelijih prednostni kraj Jezusove molitve in v tem primeru njegove popolne pokorščine Očetu, pa četudi je bil ta vrt verjetno zasebna last kakega Jezusovega znanca ali prijatelja. Morda smemo zaradi tega med vrtom v Edenu in getsemanskim vrtom potegniti neko ne ravno ponesrečeno vzporednico: vrt v Edenu simbolno predstavlja kraj človekove nepokorščine Bogu, medtem ko getsemanski vrt predstavlja Jezusovo popolno pokorščino Očetu. Zato nikakor ne more držati podmena nekaterih razlagalcev, da je vrt, kamor se je Jezus odpravil pred svojim trpljenjem, zanj predstavljal ali bil celo neke vrste »skrivališče«, kakor je že v

svojem času zatrjeval tudi krivoverec Celsus: »Jezusa so prijeli v vrtu, kamor se je skrila v upanju, da se bo tako izognil neposredni nevarnosti ugrabitve.«⁸

Isti evangelist Janez dalje še enkrat omenja vrt in zapiše, da je bil v tem vrtu »nov grob, v katerega še nihče ni bil položen«. V ta grob v vrtu so položili mrtvo Jezusovo telo (prim. Jn 19,41–42). Vrt na tem mestu po mnenju nekaterih razlagalcev priključuje v spomin vrt iz Visoke pesmi, kjer ženina sreča svojo nevesto. Smrt je bila za človeka vedno grenka izkušnja, zato so Judje smrt vedno poskušali razlagati v luči Pisem.

V Jezusovem času so si na ozemlju Palestine številni odličniki, zlasti kralji, v svojih vrtovih večkrat izkopali ali naredili družinske grobnice, kakor potrjujejo nekatere arheološke najdbe (grobница v vrtu, grobnica Herodove družine v Jeruzalemu ...). Jezus je kralj – to je javno izpričal tudi pred Pilatom, zato ne preseneča dejstvo, da so tudi Jezusa po vzoru pokopavanja kraljev položili v nov grob v vrtu.

Edenski vrt – podoba raja

Vrt v Edenu je v svetopisemski literaturi in teologiji kraj stvarjenja človeka in žene ter njunega mirnega, spokojnega in družnega bivanja z ostalimi ustvarjenimi bitji, pa tudi kraj nenehnega srečavanja in zaupljivega pogovora z Bogom (prim. 1 Mz 2). Na drugi strani pa edenski vrt hkrati predstavlja tudi simbol izgubljene sreče: »Gospod Bog je odpravil človeka iz edenskega vrta« (prim. 1 Mz 3,23). In ne nazadnje je edenski vrt simbol Božje obljube odrešenja: »Njihovo življenje bo kakor obilno namakan vrt« (prim. Jer 31,12) in »iz njene puščave bo naredil raj, iz njene pustinje Gospodov vrt« (prim. Iz 51,3).

Grški prevajalci Stare zaveze so hebr. izraz v 2 Mz 2,8 *gan b'eden* – »vrt v Edenu« prevedli kot *parádeison* (akuzativ) *en Edem* – »(lep) vrt v Edemu«, latinski prevod Vulgata pa ima na tem mestu *paradisum voluptatis* – »vrt veselja/naslade«.⁹ Grško-latinski izraz, ki se je znašel v opisih odvijanja dogodkov svete zgodovine, ima tako

poleg strogo stvarnega pomena (prim. Prd 2,5; Vp 4,12) večkrat tudi simbolni, predvsem pa religiozni pomen. Gre za način, kako čim lažje in čim slikoviteje predstaviti stvarjenje človeka, njegovo prebivališče in usodo, ki mu je bila namenjena (prijateljstvo z Bogom, uživanje dobrin edenskega vrta, gospodovanje nad živalskim svetom, skladnost med možem in ženo, nesmrtnost ...).

Zaradi Adamovega – človekovega greha neposlušnosti Božjemu naročilu je bilo to stanje načeto in za vselej izgubljeno. Človek in njegova žena sta morala zapustiti vrt v Edenu in zemeljski raj je odslej za vedno zaprt: »Izgnal je Adama in vzhodno od edenskega vrta postavil kerube in meč ..., da bi stražili ...« (prim. 1 Mz 3,24).

Vendar je Bog hotel človeka vrniti v njegovo prvotno stanje. V Svetem pismu Stare in Nove zaveze je mogoče na novo zaslediti »veselo oznanilo« o na novo najdenem »raju«. »Novo nebo in nova zemlja« sta postala stalnica preroškega oznanjevanja. V poslednjih dneh bo Bog »opustošeno deželo spremenil v edenski vrt« (prim. Ezk 36,35). V tem novem raju »bo raslo vsakovrstno sadno drevje. Njegovo listje ne bo ovenelo in sadja mu ne bo zmanjkalo. Vsak mesec bo rodilo nov sad ... Njegov sad bo za jed in njegovo listje za zdravilo« (prim. Ezk 47,12). »Zmagovalcu bom dal jesti z drevesa življenja, ki je v Božjem raju« (prim. Raz 2,7); popolnoma v nasprotju z 1 Mz 3,24. Rajsko življenje bo obnovljeno in na koncu bo zasijala nova podoba »edenskega vrta«, kjer ne bo več trpljenja in smrti: »Uničil bo smrt za vedno, obrisal bo solze z vseh obrazov« (prim. Iz 25,8); »smrti ne bo več, pa tudi žalovanja, vpitja in bolečine ne bo več« (prim. Raz 21,4).

Raj – prebivališče Boga in domovina pravičnih

Starozavezno izročilo je na osnovi simbolnega in religioznega pomena edenskega vrta (*paradisus* – »raj«) mesijanske čase primerjalo z rajem. Judovstvo je te ideje razvijalo naprej in raj »na koncu časov« enačilo s prebivališčem pravičnih. To se občuti predvsem v *Henohovi knjigi*, kjer steče beseda o kazni, ki bo zadela krivične, ter

o kraju ognja, »kamor bodo prispele duše grešnikov in zločincev«; pa tudi o nagradi tistih, ki »se ne bodo predali zemeljskim užitkom ...; njih bo Gospod očeval in njihove duše rešil, da bodo njegovo ime blagoslavljal«. ¹⁰

Zanimiv opis raja kot kraja, ki ga je Bog določil za pravične po smrti, imamo tudi v apokrifnem spisu *Mojzesovo razodetje: življenje Adama in Eve*. V spisu, ki naj bi zagotovo nastal še pred padcem Jeruzalema (l. 70 po Kr.), je rečeno, da so po Adamovi smrti Eva in njeni sinovi jokali ob njegovem mrtvem telesu, medtem pa je njegova duša že bila pred Božjim prestolom. S svojega prestola je takrat »Gospod vesoljstva stegnil roke, dvignil Adama in ga izročil nadangelu Mihaelu z besedami: »Popelji ga gor v raj, do tretjih nebes, in ga pusti tam do velikega in strašnega dne, ki je prihranjen za svet« (prim. MojzRaz 37,5). ¹¹ Bog je po nauku tega spisa nastanjen v sedmih nebesih (prim. MojzRaz 35,2), po vsej verjetnosti zaradi ločitve med božjim in človeškim območjem.

Judovske predstave o prehodnem bivališču, o raj, kamor Bog sprejema pravične v pričakovanju Kristusovega drugega prihoda in dneva sodbe (*paruzija*), je skoraj v celoti prevzela tudi Nova zaveza. Nova zaveza prav tako raj enači z nebesi, Božjim prebivališčem; apostol Pavel piše, kako je bil »vzet do tretjega neba« – »v raj in je slišal neizrekljive besede, ki jih človeku ni dovoljeno spregovoriti« (prim. 2 Kor 12,2.4). To Božje prebivališče v raj, je končno Jezus obljubil tudi skesanemu razbojniku: »Resnično, povem ti, danes boš z menoj v raj« (prim. Lk 23,43).

Poslednje upanje krščanske vere ni v brezbriznosti in lahkomiselnosti, ampak v občestvu s troedinim Bogom. Ne glede na dejstvo, da izraz »raj« zasledimo v Novi zavezi le trikrat (Lk 23,43; 2 Kor 12,4; Raz 2,7), pa so vendar vsa omenjena mesta zelo pomenljiva. Za Jezusa in prvo Cerkev vrt kot neodvisna, samostojna bitnost stopa v ozadje: ni toliko pomembna rajska blaženost, ampak ponovna vzpostavitev občestva z Bogom, ki je bilo načeto z Adamovim padcem v edenskem vrtu, v zemeljskem raj.

Opombe

¹ Ustrezno hebrejsko izpeljanko perzijsko-grškega izraza *pardés* zasledimo v hebrejski Bibliji samo trikrat: Neh 2,8; Prd 2,5 in Vp 4,13.

² O razkošnih perzijskih t. i. visečih vrtovih poroča tudi judovski zgodovinar Jožef Flavij; gl. *JS* 10.226; *Proti Apijonu* 1.141.

³ Prim. X. Léon-Dufour (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1969, stol. 1075.

⁴ Prim. J. B. Pritchard (ur.), *Ancient Near Eastern Texts*³ (ANET³), Princenton University Press, New Jersey 1969, str. 37–41; J. Bottéro – S. N. Kramer, *Uomini e dèi della Mesopotamia*, Einaudi Torino 1992, str. 149–164. Podrobnosti o asirskih in babilonskih vrtovih ter različnem drevju in rastlinah, zasajenih v teh vrtovih, gl. E. Ebeling – B. Meissner – E. F. Weidner, *Reallexicon der Assyriologie* 3; Berlin-Leipzig 1959, str. 147–150.

⁵ Prim. J. B. Pritchard (ur.), *n. d.*, str. 33; op. 6 in 10.

⁶ Grški prevod SZ *Septuaginta* prevaja tukaj uporabljeni hebr. izraz *gan* s *parádeisos*: lep vrt, park, posut z drevjem, primeren tudi za vzrejo živali.

⁷ Prim. A. Ohler, *Elementi mitologici nell'Antico Testamento*, Marietti – Torino 1970, str. 198.

⁸ Prim. Origen, *Contra Celsum* 2.9.

⁹ Hebr. izraz Eden je asirsko-babilonskega izvora: *edinu*. To je sumerska sponojenka, katere pomen je »poljana« ali »ravan«; gl. I. J. Gelb, B. Landsberger, A. L. Oppenheim, E. Reiner (ur.), *The Assyrian Dictionary*, The Oriental Institute, Chicago IL.; J. J. Verlagsbuchhandlung, Glückstadt, 1964, str. 33.

¹⁰ *Henohova knjiga*, prevod iz hebrejščine Klemen Jelinčič Boeta, Celjska Mohorjeva družba 2016, str. 79–80.

¹¹ Prim. Paolo Sacchi (ur.), *Apocriphi dell'Antico testamento II*, UTET – Torino 1996, str. 441.